

Навчальна дисципліна:
“Основи економічної безпеки”

ТЕМА 1. Суть економічної безпеки.

Навчальна мета заняття: освоїти теоретичні основи економічної безпеки, розглянути складові, індикатори та методи оцінки стану економічної безпеки на державному рівні.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

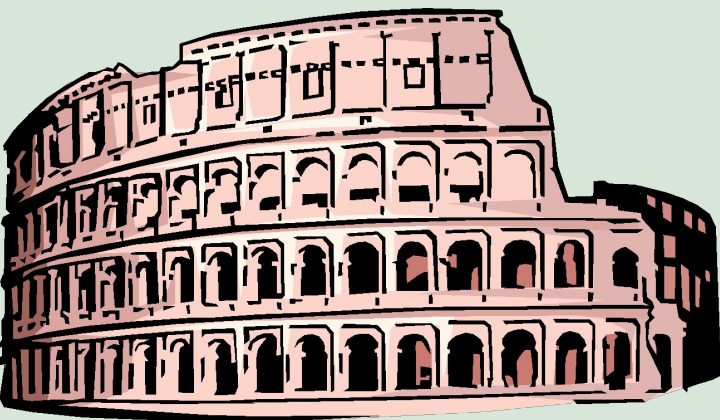
1. Основні поняття, складові та принципи економічної безпеки.
2. Предмет, методи, об'єкти і суб'єкти економічної безпеки держави.
3. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці держави.
4. Оцінка стану економічної безпеки.

термін «безпека» з'явився в Європі в 1190 р. і означав «спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки».

Енциклопедичний словник Робера

На початку XVII століття з формуванням державних систем дане поняття набуло інше трактування «створення умов спокою в результаті відсутності реальної небезпеки (як фізичної, так і моральної) в матеріальній, політичній та економічній сферах». Природа безпеки має глибокі історичні корені в людській цивілізації і найбільше раціонально може досліджуватися із залученням різних знань в галузі філософії, права, теології, історії, економіки, політології, соціології, логіки, криміналістики, інформатики та т.п. житті.

Безпека є невід'ємною характеристикою й умовою життя та діяльності особи, суспільства та держави. Згідно з теорією мотивації (за А. Маслоу), яка обумовлює ієрархію потреб людини, безпека, поряд з фізіологічними потребами (в їжі, одязі тощо), є однією із головних потреб.

Ієрархія потреб А. Маслоу.

- **Небезпека** – об'єктивна можливість негативного впливу на певне явище, систему, механізм, соціальний організм, внаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо.
- **Безпека** – ступінь (рівень) захищеності від негативного впливу внутрішніх та (або) зовнішніх чинників.
- **Загроза** – конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов.

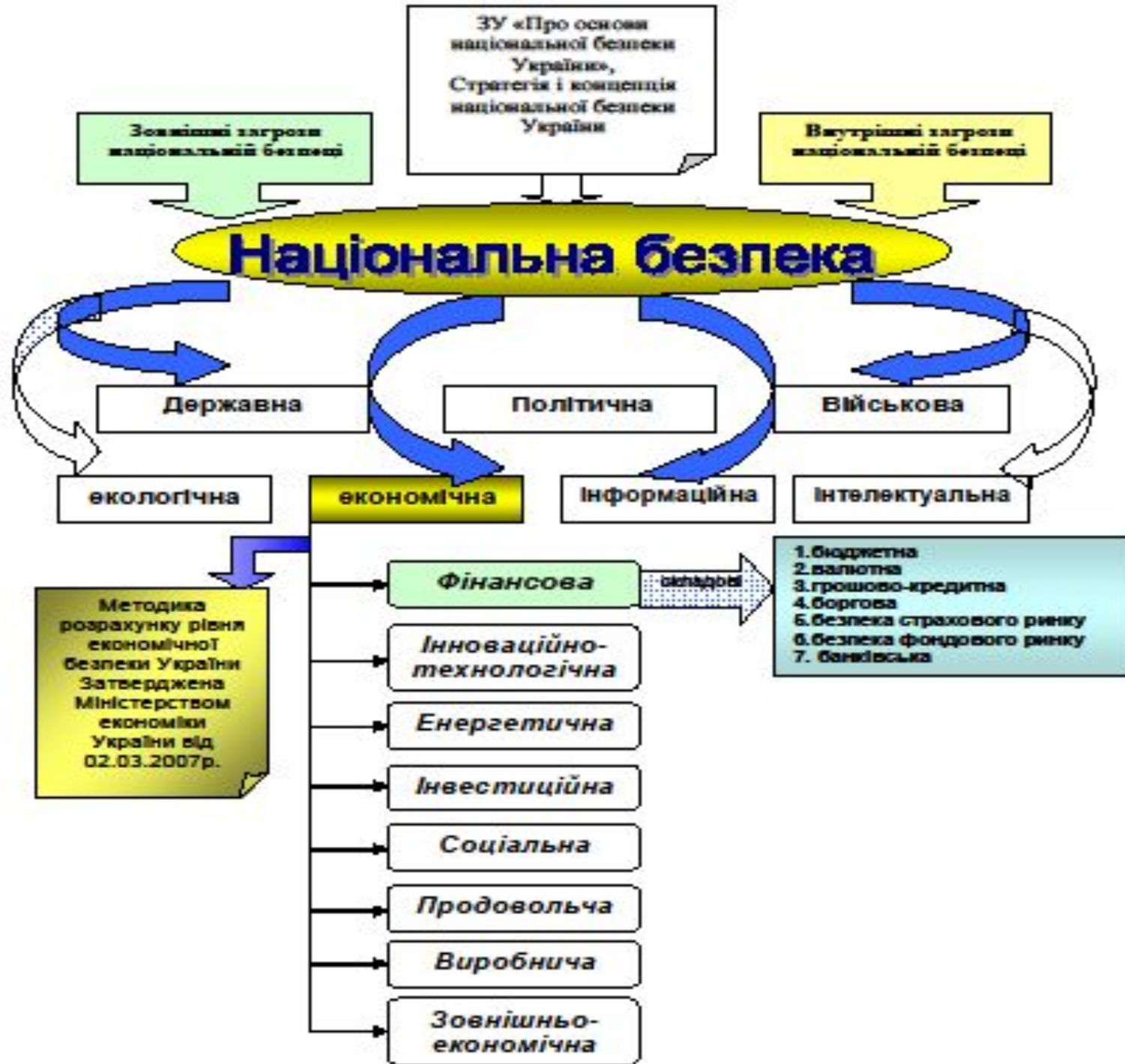
Термін економічна безпека в Україні почала застосовувати зрівняно нещодавно, в 90–ті роки ХХ століття. Пов'язане це було з проголошення незалежності України та становленням державності, а також з впровадженням ринкових цінностей. Згідно з ст. 3 Конституції України – “людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”.

Методологічно поняття “економічна безпека” виводиться вченими насамперед з поняття національна безпека. Останнє має формалізоване визначення

у Законі України “Про основи національної безпеки України”.

Закон України “Про основи національної безпеки України”, Стаття 1.

Національна безпека розглядається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам і запобігання їм.

Правове регламентування становлення та розвитку економічної безпеки в Україні:

1. Конституція України (28.06.1996 р.) – визначено, що *забезпечення економічної безпеки (поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України) є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу.*
2. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України./Постанова ВР України від 16.01.1997 р.
3. Закон України “Про основи національної безпеки України” (19.06.2003 р.)
4. Стратегія національної безпеки /Указ Президента України від 12.02.2007 р. (в редакції [Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012](#))
5. Стратегія національної безпеки України на 2010-2015 роки.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері ” від 15 серпня 2012 р. № 569-р
7. [Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013р. № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України»](#)

У літературних джерелах

економічна безпека визначається – як здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.

Рівні економічної безпеки.

Визначення економічної безпеки держави.

Економічна безпека держави – це стан національної економіки, за якого зберігається економічна стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і задовольняються потреби особи, суспільства, країни.

Підгрунття економічної безпеки:

1. **Економічна незалежність** – означає можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі.
2. **Стійкість і стабільність національної економіки** – передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для підприємництва, стримування дестабілізуючих факторів.
3. **Здатність до саморозвитку і прогресу** – спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси.

Складові елементи економічної безпеки держави:

1. Демографічна безпека.
2. Політична безпека.
3. Військова безпека.
4. Ресурсна безпека.
5. Продовольча безпека.
6. Прісноводна безпека.
7. Енергетична безпека.
8. Цінова безпека.
9. Фінансово-грошова безпека.
10. Соціальна безпека.

Продовження. Складові елементи економічної безпеки держави:

11. Кримінальна безпека.
12. Медична безпека.
13. Інноваційна безпека.
14. Інвестиційна безпека.
15. Бюджетна безпека.
16. Податкова безпека.
17. Зовнішньоекономічна безпека (митно-тарифна)
18. Інформаційна безпека.
19. Підприємницька безпека.
20. Інші типи безпек (боргова, інфляційна, цінних паперів, страхового ринку та ін).

Основні принципи економічної безпеки держави:

- Верховенство права при забезпеченні економічної безпеки.
- Суверенітет держави, її територіальної цілісності, недоторканості державного кордону, демократичного конституційного ладу.
- Забезпечення конкурентоспроможності держави та економічного добробуту населення шляхом всебічного розвитку людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни.
- Обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів, громадян, громадських організацій та ін.
- Створення безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища.

Продовження. Основні принципи економічної безпеки України:

- Додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави.
- Взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки.
- Своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів.
- Пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру.
- Інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

2. Предмет, методи, об'єкти і суб'єкти економічної безпеки держави.

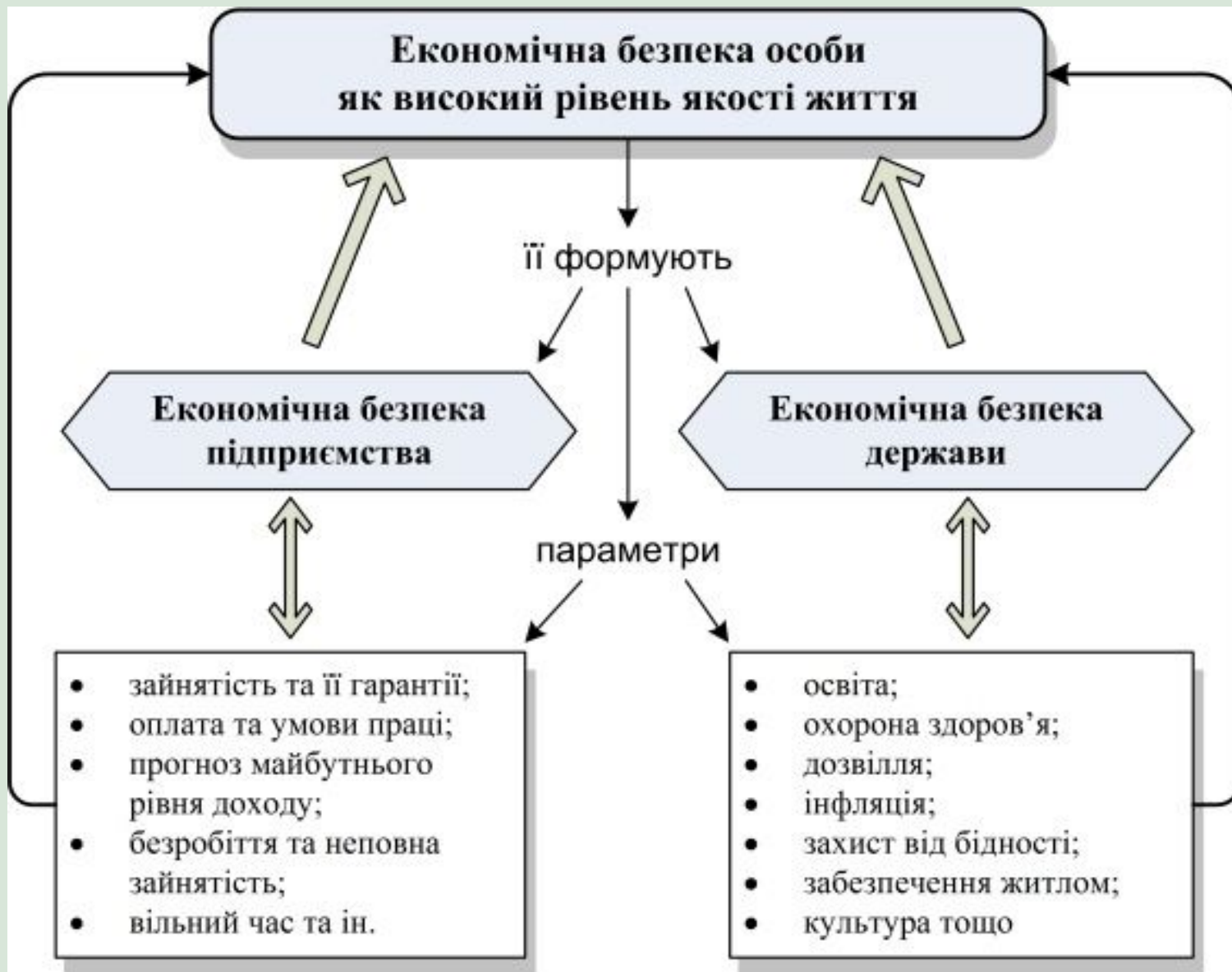
Предметом економічної безпеки є спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримки стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій, забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на національному і міжнародному рівнях, забезпечувати незалежність національної економіки, її стабільність та здатність до постійного оновлення і самовдосконалення, протистояння дестабілізуючій дії чинників та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.

Методи науки Економічна безпека.

- Дослідження процесів, що віддзеркалюють функціонування основних складових економічної безпеки, її типів і напрямків є досить складним. Воно розпочинається від живого спостереження – до абстрактного мислення, а від нього – до практики.
- **Під методом** розуміють шлях досліджень, спосіб пізнання предмета.
- **Науковим методом** дисципліни є загальний метод пізнання природи, людського суспільства та мислення – діалектика. Вона повчає розглядати всі явища в їх зв'язку та взаємодії; в переході кількісних змін у якісні; у єдності та боротьбі нового прогресивного зі старим відживаючим.
- У своїх дослідженнях та узагальненнях наука використовує основні методи діалектичного пізнання – *аналіз, синтез, індукцію і дедукцію.*

Об'єкти економічної безпеки

- Об'єктами національної економічної безпеки є держава, суспільство, сім'я, окремі громадяни, підприємства, установи, організації, окремі території, а також основні елементи економічної безпеки.

Суб'єкти економічної безпеки.

- **Суб'єкти економічної безпеки – держава та її інституції, громадяни, сім'я, об'єднання громадян та ін.**
- Держава є не тільки об'єктом, але й основним суб'єктом економічної безпеки і здійснює свої функції у цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

3. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці держави.

Національні економічні інтереси (НЕІ) невіддільні від історії і традицій народу, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей.

Національний економічний інтерес – сукупність об’єктивних економічних потреб незалежної країни, що виявляються в єдності різних економічних інтересів нації й відображають суспільні потреби, задоволення яких забезпечує ефективний, стабільний соціально-економічний розвиток країни та формує конкурентоспроможну національну економіку.

У ролі виразника і гаранта захисту НЕІ повинна виступати держава. В аналітичній та прогностичній діяльності відповідні державні органи повинні визначати НЕІ, досліджувати їхню взаємодію, співвідношення пріоритетності тощо.

Загроза – конкретна і безпосередня форма небезпеки чи сукупність негативних чинників або умов. Явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної системи, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Загрози поділяються на два типи:

- Внутрішні загрози.
- Зовнішні загрози.

Парадигма загроз економічній безпеці.

- **Зовнішньополітичні загрози:**

1. Територіальний сепаратизм.
2. Політичні загрози.
3. Політичне протистояння з «центром».
4. Загрози воєнного характеру та інші

- **Продовольчі та енергетичні загрози:**

1. Перевищення імпорту продовольства.
2. Залежність від виробника нафтопродуктів та електроенергії.
3. Інші

- **Кримінальні загрози:**

1. Підвищення рівня криміногенної стану.
2. Високий рівень корумпованості керівних кадрів.
3. Наявність антизаконних формувань – мафіозно-тіньових структур, рейдерів, колекторів.
4. Тероризм.
5. Інші.

Продовження: Парадигма загроз економічній безпеці.

● Екологічні загрози:

- 1.Зростання втрат від аварій та техногенних катастроф.
- 2.Перевищення порогового значення забруднення.
- 3.Зростання рівня захворюваності населення.
- 4.Інші.

● Загрози в соціальній сфері:

- 1.Зростання безробіття.
- 2.Зниження життєвого рівня населення та його часткова деградація.
- 3.Підвищення частки населення поза межею бідності.
- 4.Зниження чисельності населення.
- 5.Інші

Продовження: Парадигма загроз економічній безпеці.

- **Загрози в реальному секторі економіки:**

- 1.Рівень спаду промислового виробництва.
- 2.Зниження рівня завантаженості виробничих потужностей у промисловості.
- 3.Зниження частки машинобудування у структурі промисловості.
- 4.Зношення основних фондів у різних галузях промисловості.
- 5.Втрата внутрішніх ринків.
6. Ненадійність фінансово-кредитної системи та несвоєчасні платежі.
7. Високий рівень інфляції.

- **Загрози в інвестиційній сфері:**

- 1.Низька інвестиційна привабливість.
- 2.Згорання НДР.
- 3.Зниження рівня кваліфікації працівників.
- 4.Відсутність капітального будівництва.
5. Інші.

Закінчення: Парадигма загроз економічній безпеці.

- **Зовнішньоекономічні загрози:**

1. Втеча капіталу за кордон.
2. Зростання зовнішнього боргу.
3. Неєфективне зростання іноземних інвестицій.
4. Надмірна відкритість економіки, зростання імпорту.
5. Втрата зовнішніх ринків.
6. Низький експортний потенціал підприємств.
7. Продаж акцій стратегічно важливих підприємств.
8. Криміналізація іноземного капіталу; відтік інтелекту
9. Інші.

4. Оцінка стану економічної безпеки.

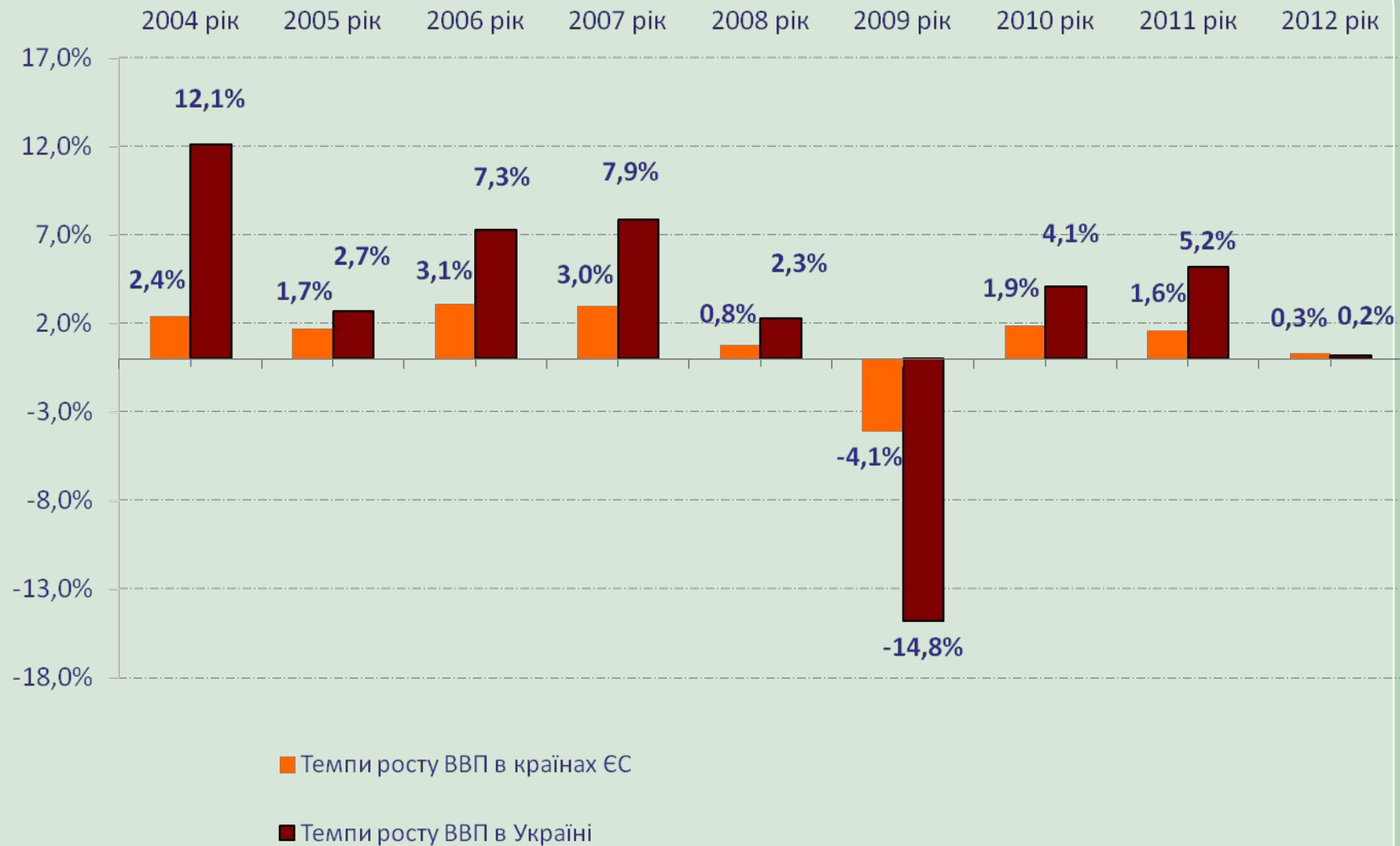
Оцінити економічну безпеку можна об'єктивною системою параметрів, критеріїв та індикаторів, які визначають критичні значення функціонування економічної системи. Головними з них є: рівень та якість життя населення, темп інфляції, рівень безробіття, макроекономічні показники, дефіцит бюджету та стан екології. Ситуацію економічної безпеки можна характеризувати як ідеал, до якого треба наближатися.

Індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері. Індикатори стану економічної безпеки України, їх характеристичні значення розроблено з метою оцінювання стану економічної безпеки України за кожною складовою економічної безпеки (Методика розрахунку рівня економічної безпеки / Наказ Мінекономіки України №60 від 02.03.2007 р.).

Особливу увагу слід зосередити на наступних загальних індикаторах економічної безпеки:

- 1) валовий внутрішній продукт (ВВП);
- 2) темп інфляції;
- 3) дефіцит бюджету;
- 4) рівень безробіття;
- 5) економічне зростання;
  - 6) рівень та якість життя;
  - 7) енергетична залежність;
  - 8) інтегрованість у світову економіку;
  - 9) сальдо експорту-імпорту;
  - 10) стан демографічних процесів;
  - 11) державний внутрішній та зовнішній борги;
  - 12) рівень тінізації економіки.

Динаміка ВВП України та країн ЄС

Сукупний критерій економічної безпеки можна розрахувати за формулою:

$$K_{СКЕБ} = \sum_{i=1}^n K_i D_i$$

$K_{СКЕБ}$ - сукупний критерій економічної безпеки;

K_i - величина окремого критерію за і-ю функціональною складовою;

D_i - питома вага значущості і-ї функціональної складової;

n - кількість функціональних складових економічної безпеки країни.

Критеріями економічної безпеки доцільно обрати групу основних показників, які найбільш точно та повно серед уже наявних критеріїв відображають стан економічної безпеки держави. Проводиться оцінка на підставі визначення сукупного критерію через зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв, які обчислюються порівнянням можливої величини шкоди державі та ефективності заходів щодо запобігання цій шкоді.

здійснюється функціональний аналіз заходів з організації необхідного рівня економічної безпеки за окремими складовими з використанням відповідного алгоритму.

1. Визначення структури негативних впливів за функціональними складовими економічної безпеки. Розподіл об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів.
2. Фіксація здійснених превентивних заходів для запобігання негативним впливам за всіма функціональними складовими економічної безпеки.
3. Оцінювання ефективності здійснених заходів з погляду нейтралізації конкретних негативних впливів за кожною складовою економічної безпеки.
4. Визначення причин недостатньої ефективності заходів, здійснених для подолання вже наявних і можливих негативних впливів на економічну безпеку.
5. Виявлення неусунених та очікуваних негативних впливів на рівень економічної безпеки і тих, що можуть з'явитися в майбутньому.
6. Опрацювання рекомендацій щодо усунення існуючих негативних впливів на економічну безпеку і запобігання можливим таким впливам.
7. Оцінювання вартості кожного з пропонованих заходів щодо усунення негативних впливів на рівень економічної безпеки та визначення відповідальних за їхню реалізацію.

Головні умови економічної безпеки держави:

- 1) оптимальне поєднання реально існуючих ринкових і державних економічних механізмів, створення раціонального та ефективного правового поля, що забезпечує компенсацію відповідних загроз і підтримує комерційні ризики на мінімальному рівні;
- 2) відсутність злочинної діяльності, що підриває економіку;
- 3) наявність сучасного фізичного і технічного захисту; функціонування інфраструктури, що відповідає завданням конкретного бізнесу;
- 4) реальний плюралізм форм власності та ін.

Напрями підвищення економічної безпеки держави в умовах зростання глобальних викликів:

- забезпечення макроекономічної стабільності, в тому числі цінової рівноваги, стабільності державного фінансування та платіжного балансу;
- забезпечення політичної стабільності;
- вирівнювання макроекономічних дисбалансів;
- досягнення прозорості економічної політики;
- зниження рівня доларизації економіки;
- зменшення залежності економіки від зовнішніх запозичень;
- гармонізація українського законодавства;
- підвищення рівня соціального захисту населення;
- зниження рівня криміналізації суспільства та ін.

Питання до самостійного опрацювання теми:

1. Законспектувати 7-8 основних визначень економічної безпеки, що подаються в літературних джерелах та зробити свої висновки.
2. Скласти словник основних складових економічної безпеки.
3. Розробити таблицю: Засоби захисту від економічної небезпеки (для кожного об'єкта).

Література в бібліотеці:

- Основи економічної безпеки : підручник /Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я.,Червяков І.М. - Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, **2003** . - 236 с. – 91354
- Основи економічної безпеки : навч. посіб. / М.М. Зацеркляний, О.Ф. Мельников. - К. : КНТ, **2009**. - 338 с. – Рек. - 177743
- Основи економічної безпеки фірми : навч. посібник / П.І. Орлов, В.Є. Духов . - Х. : Прометей-Прес, **2004** . - 284с.- 111162
- Економічна безпека : навч. посіб./ О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін. ; за ред. О.М. Джужі. - К. : Правова єдність, **2010**. – 368 с. – Рек. - 170216
- Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення : підручник для держ. службовців, науковців, студентів і аспірантів вищ. навч. закладів екон. профілю. - К.:Кондор, **2002**. - 304 с.- 101286
- Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін. ; за ред. Л.С. Шевченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х. : Право, **2009**. - 312 с. – 157926

Дякую за увагу!